

Het roomse nest

Over zekerheid en geborgenheid van de christelijke wereldbeschouwing

Ik kom uit een rooms nest. Dries van Agt gaf hier ooit een treffend beeld van. ‘Het was zoiets vanzelfsprekends om tot het geloof te behoren, daar zat je zo tot over je oren in, dat de vraag of ik het fijn vond net zoiets is als -vind je het fijn om te ademen? [...] Je was geborgen. Je kende iedereen, was frère en compagnon met bijna iedereen. De samenleving was overzichtelijk. Desoriëntatie vond je onder de mensen van toen nauwelijks’. Deze sfeer van zekerheid en vertrouwdheid heeft mijn jeugd jaren getekend en heeft me op het spoor gezet van kloosterleven en priesterschap. Juist door me naderhand uit dit roomse nest te vallen ben ik me bewust geworden van de diepe invloed, die het roomse geloof als wereldbeschouwing en leefwijze op mij heeft uitgeoefend. Het geloof geeft zekerheid op verstandelijk vlak en geborgenheid op emotioneel vlak. We hoefden niet over het geloof na te denken, want het was de ware leer. We waren als kinderen van God affectief geborgen in ‘Gods hand’. Dat gaf een grote steun en troost in het leven.

De roomse wereldbeschouwing

Juist omdat het roomse geloof zulke diepe wortels in mij geschoten heeft, ben ik na het loslaten van dit geloof op zoek gegaan naar een verklaring, waarom het voor mij en voor vele anderen zo moeilijk is om zich helemaal van dit geloof los te maken. Het is de sfeer waarin je geleefd hebt en die je zo maar niet van je afschudt. Ik kwam tot de ontdekking, dat ik me wel helemaal losgemaakt had van de pretentie, dat dit geloof de absolute waarheid was, maar dat er nog andere brokstukken waren gebleven die ik eigenlijk niet wilde missen. Zo kwam ik er toe om dieper te gaan nadenken, hoe een wereldbeschouwing eigenlijk in elkaar zit en wat ze met mensen doet.

Het was me duidelijk, dat iedere wereldbeschouwing een samenhangende verklaring probeert te geven van de wereld waarin wij mensen leven, van zijn oorsprong en toekomst. Bij de filosoof Adorno (1903-1969) had ik een bruikbare definitie gevonden van wat een wereldbeschouwing is. Hij zegt: ‘Ik noem wereldbeschouwingen voorstellingen van het wezen en de samenhang van de dingen, van de wereld, van de mens, die tegemoet komen aan de subjectieve behoefte aan eenheid, aan verklaring, aan laatste antwoorden en die omwille van deze bevrediging de pretentie van het objectief ware oproept’ (Philosophische Terminologie, Bd 1). Schijnbaar hebben mensen behoefte aan zo’n soort verklaring, gezien de grote invloed van allerlei wereldbeschouwingen in de loop van de geschiedenis. Een vraag die me altijd is blijven boeien: waar komt deze behoefte vandaan? Waarom willen mensen sluitende verklaringen hebben over de wereld waarin ze leven en over hun eigen leven? Heeft dit alleen met een verlangen naar rationele zekerheid te maken, met het verkrijgen van laatste antwoorden op levensvragen of is dit maar één aspect van een wereldbeschouwing?

Ik ben op zoek gegaan naar een breder zicht op een wereldbeschouwing, die meer rekening hield met andere aspecten dan alleen de waarheid. Ik vond ergens een omschrijving, die een beter inzicht gaf in de vele aspecten die een wereldbeschouwing meebrengt. Dat gaf

me tevens de gelegenheid om mijn eigen loskomen van de christelijke wereldbeschouwing te kunnen begrijpen. Iedere wereldbeschouwing heeft een viertal samenhangende componenten, die met de aard van de mens te maken heeft: een intellectuele component, een waarde-component, een psychische component en een creatieve component.

De intellectuele component

De intellectuele component heeft met ons verstand te maken. In elke levensbeschouwing zitten een aantal ideeën omtrent leven en wereld, die als de ‘waarheid’ gezien worden. Op dat aspect werd in mijn opvoeding en theologische vorming sterk de nadruk gelegd. Geloven heeft in eerste instantie te maken met de verstandelijke aanvaarding, dat er maar één waarheid is, die door een wereldbeschouwing (hier: de rooms-katholieke kerk) gepropageerd werd. Deze waarheid is onweerlegbaar, omdat ze door God geopenbaard en door de kerk feilloos overgeleverd wordt. Dat was de strekking van de catechismus als samenvatting van heel het geloof, die we als jongens op school uit ons hoofd moesten leren. Alle grote levensvragen waren hiermee van een antwoord voorzien en opgelost. Er werd daarom thuis weinig over het geloof gepraat of gediscussieerd, laat staan getwijfeld. Pas door kennismaking met de protestantse theologie ben ik gaan inzien, dat geloven veel meer te maken heeft met vertrouwen, met een absoluut vertrouwen op Gods woord en minder met een intellectuele overgave aan de éne waarheid. Onder invloed van de moderne filosofie (vooral van het existentialisme) heb ik radicaal gebroken met de pretentie van de éne waarheid, die de kerk van Rome zou bezitten. Daarmee stond ik feitelijk buiten het ambt en de kerk.

De waarde-component

Elke levensbeschouwing heeft een waarde-component in de vorm van een bepaald ethos, een bepaalde wijze van leven en moreel handelen. Uit enkele algemene beginselen als de liefde tot God en de liefde tot de naasten gaf de roomse kerk heel gedetailleerde regels over de morele richting van ons menselijk leven, waarbij er een zwaar accent viel op het seksuele leven van een mens. Over dit laatste werd bij ons thuis wel eens gepraat, over vragen als: waarom mogen meisjes niet zwemmen, waarom is de mode een gevaar voor de goede zeden, waarom is onkuisheid in gedachten een doodzonde? Vooral het onderscheid tussen doodzonde en dagelijkse zonde werd ons ingeprent en heeft ons leven beheerst. Met het leven in doodzonde kwam je immers in de hel en dat was het allerergste wat iemand ooit kon overkomen. Je wist ook heel precies welke daden of gedachten je in staat van doodzonde brachten. Gelukkig was de biecht er om hiervan verlost te worden, tenzij je geen echt berouw had of je zondig leven niet wilde verbeteren. Dan kreeg je, zoals in de volksmond werd gezegd ‘het schuifje’. Dat betekende, dat de biechtvader iemand de absolutie van zijn zonden weigerde en het traliehekje (het schuifje) voor je dichtgedaan werd.

Ik heb me steeds minder herkend in de moraal, die de rooms-katholieke kerk verkondigde en verplichtend aan haar gelovigen oplegde. Vooral het zware accent op het seksuele leven van een mens en de vele geboden die hieruit voortkwamen braken me op. Het was een bevrijding voor mij om mij hiervan los te maken.

De psychische component

Een wereldbeschouwing heeft ook een psychische component. Ze dringt in je binnenste, in je psychè door. Ze bepaalt je beleving en vormt je mentaliteit. Ze dient ook om angst- en schuldgevoelens te bezweren en om troost en geborgenheid te bieden. Met het geloof heeft de mens een vaste grond onder zijn voeten. Zo was ook mijn ervaring met het roomse geloof. Ik voelde me opgenomen in de veiligheid en genegenheid, die God ons schenkt. Ik leefde niet in een chaotische wereld waarin we verdwaald zouden raken. Voor ons was de wereld door God geordend. Geloven gaf een spirituele geborgenheid, die heel ons leven doordrong. Uit de theologie had ik geleerd, dat deze geborgenheid drie gebieden omvatte, die nauw met elkaar samenhangen: een alomvattend kosmisch zin-verband, een homogene omgeving van verwanten, vrienden en kennissen en een vanzelfsprekend maatschappelijk en politiek kader. De mens is geborgen, als hij de ervaring heeft opgenomen te zijn in een alomvattend kosmisch zin-verband met betrekking tot de elementaire feiten van het leven, lijden en dood. De mens is geborgen, als hij leeft binnen een milieu, waar men het levensbeschouwelijk met elkaar eens is. Een mooie term hiervoor is: het veilige 'nest' waar men uit komt. Tenslotte is een mens geborgen, als hij de ervaring heeft opgenomen te zijn in een vertrouwd, begrijpelijk en vanzelfsprekend maatschappelijk en politiek kader.

Het was voor mij aanmerkelijk moeilijker om helemaal los te komen van de psychische component van de rooms-katholieke leer. De voortdurende bezorgdheid voor je eeuwig heil was diep in mij doorgedrongen en werd levend gehouden door de praktijk van het biechten met zijn gewetensonderzoek. Het onderscheid tussen dagelijkse zonde en doodzonde, waarbij je eeuwig heil op het spel stond en de gedetailleerde wijze, waarop de morele regels hierop inspeelden, vormde de basis voor veel angstgevoelens. Mijn korte pastorale praktijk gaf de eerste aanzet om zelf los te komen uit de psychische wereld van veiligheid en geborgenheid, die het christelijk geloof gaf. Ik heb in de pastorale praktijk meegemaakt, hoezeer mensen door hun geloof zijn gaan leven met angst- en schuldgevoelens: angst voor de doodzonde en voor de hel, angst voor de dood en het laatste oordeel, angst voor het seksuele en het lichaam. Ik kon me op de duur niet meer voorstellen, dat een kerk die aanzienlijke psychische schade in het leven van mensen kon aanrichten, een heilsinstituut kon zijn. Hoe diep deze psychische schade kan zijn, heb ik later nog beter leren begrijpen uit de boeken van de cultuurpsycholoog Han Fortmann over religie en geestelijke gezondheid (1964 en 1968). Hij heeft mij inzicht gegeven in de rol die angst, schuld en beklemming binnen de godsdienst kan spelen. Het heeft me versterkt in het idee, dat het christelijk geloof in deze vorm een gevaar inhoudt voor de geestelijke gezondheid van mensen.

De creatieve component

Een wereldbeschouwing heeft ook een creatieve kant en doet een beroep op de verbeeldingskracht van de mens. Ze wil haar waarheid op allerlei wijzen uitdrukken: in teksten, verhalen, muziek, beeldende vormen, symbolen. Op deze wijze heeft het christendom een rijke cultuurgeschiedenis met zich mee gebracht. Het heeft zich uitgedrukt in bijbelse

verhalen over de lotgevallen van de mens en de bemoeienis van God met de mensheid. Het heeft een schat aan kunstwerken voortgebracht waarin het geloof zichtbaar werd. Het heeft een muzikale traditie geïnspireerd van kerkmuziek (gregoriaans) tot algemeen-religieuze muziek.

In mijn jeugd was ik niet erg ingevoerd in de culturele traditie van het christendom. De bijbelse verhalen kende ik alleen via de godsdienstlessen op school. Vooral het Oude Testament bleef een gesloten boek voor mij. De kunstwerken die in mijn jeugd in de kerken hingen waren meestal zoetsappig of pure kitsch. Pas in de periode van theologiestudie en van mijn verblijf in Rome heb ik de kans gekregen om mijn schade op het gebied van christelijke cultuur en kunst in te halen. Het is voor mij fascinerend gebleven, hoeveel mooie verhalen en gezangen er in omloop zijn tot troost in het leven. Zelfs zonder de erkenning van het bestaan van een God zijn ze de moeite waard om te behouden. Zo zijn er brokstukken uit mijn liturgisch verleden in mij achter gebleven. Ik denk hier in het bijzonder aan het gregoriaans als muzikale ondergrond van mijn jeugd. Ik kwam uit een niet-muzikaal gezin. Als kind en vooral als misdienaar heb ik kennis gemaakt met een veelheid aan gregoriaanse gezangen, die in de liturgie werden gebruikt. Ik vond ze mooi. In het klein- en grootseminarie werden de liturgische gezangen door ons zelf gezongen. Wekelijks werd er geoefend voor de dienst. Vooral de gezangen van de Goede Week vroegen veel aandacht van ons. Later, als priester, zong ik zelf gedeelten uit de liturgie. Veel gregoriaans gezangen kende ik van buiten. Hoever ik me ook verwijderd heb van het roomse leven, mijn liefde voor het gregoriaans ben ik nooit helemaal kwijt geraakt. Op stille momenten komen in mijn hoofd regelmatig gezangen naar boven, waarbij ik de neiging heb ze gaan zingen. Sommige liturgische gezangen zijn me zeer dierbaar geworden, zoals: 'Media vita in morte sumus', 'Victimae paschali laudis', 'Veni Sancte Spiritus' en 'Salve Regina'. Ze lijken wel tot de ondergrond van mijn gevoelsleven te behoren. Ook al zegt de theologische inhoud van de gezangen mij niets meer, toch is de melodie mij eigen gebleven. Ze geeft me iets, wat ik ook bij klassieke muziek gevoeld heb: een verlangen naar innerlijke harmonie, naar een geborgenheid in de wereld, naar vrede met mijzelf.